

Víra a filosofie

Ladislav Hejdánek

- ◆ přednáška | přípravné poznámky, česky, vznik: 16. 4. 1994 ◆ poznámka: přednáška pro Liberec
- ◆ lecture | preparatory notes, Czech, origin: 16. 4. 1994

01

Víra není nějaký „nižší“ způsob poznání, tj. nižší než přímé vidění, tak říkajíc přímá zkušenost. Není to ani poznání z doslechu (víra ze slyšení). Tomu se jednak špatně rozumí, jednak to je už helenistický nános. Víra je celoživotní orientace po METANOIA, po změně smýšlení. Domněnka, že filosofie musí být v napětí a snad rozporu s vírou, je založena především na falešném chápání samotné víry.

02

Na tomto předsudku se však nikterak méně nepodílí zastaralé, nadále neudržitelné chápání filosofie. Tady bych měl zevrubně vylíčit, jak a proč je toto zastaralé chápání překonané. Zčásti se k tomu dostaneme později, ale budu se toho moci právě jen dotknout. To, čemu se od jisté doby s pocitem odporu a s odmítnutím říká metafyzika, rozumí se metafyzika starého typu, spočívá v silně rozšířeném předsudku, že tak, jako se fyzika zabývá tím, co je dáno „od přírody“, metafyzika se zabývá tím, co je dáno „nadpřirozeně“. Nehledě na to, jaké problémy s sebou nese samo pojetí přirozenosti a nadpřirozenosti, můžeme za základní chybu tohoto pojetí považovat to, že tzv. nadpřirodní resp. nadpřirozená skutečnost je chápána jako jsoucí, jako jsoucno. Potom např. víra v Boha se stává jakousi znalostí z doslechu, že něco takového jako Bůh jest, přičemž sama víra ve svém jádru se stává niterným souhlasem s touto znalostí (d'ábel sice ví, že je Bůh, ale odmítá s tím souhlasit).

03

Nejstarší a nejuctyhodnější sebepochopení filosofie je pozdní tradicí připisováno Pythagorovi, ale literárně doloženo je až u Platóna (zejména v Hostině). Diogenes Laertský nám podává zprávu, že samo slovo FILOSOFIA pochází od Pythagory, a ten že se tak sám označil na protest proti tomu, že byl od jiných nazýván moudrým, SOFOS. Podle něho prý moudrost je vyhrazena bohům, zatímco lidem zůstává jen láska k moudrosti a touha po ní. Platón vkládá v Symposiu stejnou argumentaci do úst kněžky Diotimy a pak na její poučení vzpomínajícímu Sókratovi. V Sókratově výkladu pak najdeme dvě slovesa, která v daném kontextu znamenají totéž a jsou tedy jakoby zaměnitelná: FILOSOFEIN a FILALÉTHEIN, tj. milovat moudrost a milovati pravdu. Podle tohoto sebepojetí tedy filosofuje ten, kdo nade vše miluje pravdu a touží po ní, ale touží po ní právě proto, že ji nemá. Kdo pravdu má – v citovaných textech tedy boží -, ten nefilosofuje. Rovněž ten, kdo o pravdě nemá ani potuchy, nefilosofuje. Filosofuje tedy ten, kdo není pravdy zcela neznalý, ale kdo zároveň není pravdy zcela znalý. Filosof se tedy pohybuje mezi naprostou neznalostí pravdy a její naprostou znalostí, a to ve směru přibližujícím jej pravdě.

04

Základní vadou tohoto jinak velmi hlubokého a dalekosáhle důsažného pojetí je falešné chápání toho, co je označováno slovem pravda, tedy v řečtině ALÉTHEIA. Především tu je na pováženou sama etymologie tohoto slova, na kterou téměř celý život až přehnaně poukazoval Heidegger. ALÉTHEIA znamená neskrytost. Je sice zřejmé, že řeční filosofové a zejména pro nás důležitý Platón užívali toho slova způsobem, který nelze redukovat na „neskrytost“, ale stejně tak nemůže být pochyb, že neskrytost byla neodmyslitelnou konotací, spoluvýznamem onoho slova. Šlo a dodnes jde o cosi principiálního: pravda se tu měla a musela řídit, „spravovat“ (tj. stávat se pravdou) v závislosti na tom, co jest – tedy na „jsoucím“. Rozhodující bylo to, co „jest“ – pravda se musela tomuto jsoucímu přizpůsobit, připodobnit, přistějnit – odtud starý, dodnes velmi rozšířený výměr pravdy jako shody, souhlasu s věcí (*adaequatio rei et intellectus*). V tomto smyslu pak musela láska k pravdě vést k lásce k tomu, co jest. A tady nastávaly hlavní potíže: láska v pythagorejském a platónském smyslu je touhou po tom, co nemáme. Nyní však zjišťujeme, že tímto předmětem touhy je něco, co „jest“. Pravda pak

nutně znamená touhu po vlastnění, po majetnictví toho, co sice jest, ale co právě my nemáme. To vede k velmi povážlivým důsledkům.

05

Abychom se těmto důsledkům vyhnuli a abychom si umožnili zachovat důstojnost, přesvědčivost a perspektivnost onoho klasického pojetí filosofie, musíme opravit – „napravit“ – zmíněné chápání pravdy. Historicky došlo k situaci, v níž se taková „náprava“ stala nejenom možností, nýbrž vyslovenou nutností.

06

Proč jsme se zabývali tak dlouho tímto filosofickým scestím? A proč jsme vůbec přesunuli – byť dočasně – svou pozornost k otázce pravdy? Jedním důvodem bylo, že nejstarší literární doklad uvedeného pojetí chápe filosofii ve vztahu k pravdě, tj. jako lásku k ní a touhu po ní. Mnohem závažnějším důvodem je však skutečnost, že evropské myšlení stojí na dvojí myšlenkové tradici, totiž nejen na řecké, ale také na hebrejské. A ve staré hebrejštině slova „víra“ a „pravda“ byla stěží rozlišitelná, a to nejen pokud jde o jejich společný etymologický kořen (‘-m-n), nýbrž také pokud jde o jejich jazykové užití v příslušných kontextech (srv. LXX a Vulgata – různé překlady: veritas x fides). Na první pohled by se mohlo zdát, že to je jakási nahodilost, která nemá pro naše téma většího významu, ale byl by to vážný omyl. Jde o to, že v pozadí je jiné, závažně odlišné chápání pravdy, které sice potom v evropském myšlení má dlouho „recesivní“ funkci, ale které – jak se zdá – začíná dnes nabývat stále větší důležitosti až dominance.

07

Pravda totiž jak v obecném evropském povědomí – tam pochopitelně bez náležité reflexe – tak v myšlení některých významných dnešních myslitelů, zejména pak filosofů přestává být „věcí“ mezi věcmi. V češtině jsou k revizi tradičního chápání pravdy, které je ovšem stále ještě zaklesnuto v našich myslích, navíc dva závažné důvody. První je opět etymologický: tak, jako řecká etymologie slova ALÉTHEIA ukazuje špatným, nesprávným směrem, tak zase naopak české etymologie ukazuje směrem neobvykle perspektivním. Možná, že právě tato okolnost přispěla již v minulosti, a to velmi dávne i zcela nedávne k tomu, že Patočka mohl v interview v roce 1963 prohlásit, že česká filosofie podala svůj největší výkon právě v otázce pravdy. A to je ten druhý důvod, proč se musíme pokusit o revizi pojetí pravdy: v českém myšlení existuje dávná tradice chápání pravdy, které je neřecké a které navazuje na hebrejské pojetí oné dvojice pravda/víra, o němž jsme se zmínili.

08

Protože dnes není naším tématem pravda, ale víra, musíme se soustředit na tu stránku problému, která je významná pro vztah filosofie k víře. Protože zatím nemáme a ještě dlouho nebudeme mít k dispozici ani myšlenkové prostředky, ani přiměřený způsob jazykového vyjádření, které by nám dovolily stručně a jasně argumentačně prokázat oprávněnost zvoleného druhu reformy celého pojetí jak pravdy, tak víry, a ovšem také filosofie, nezbyvá, než se pokusit to vyslovit zkusmo a jen přibližně, po mnohé stránce jen metaforicky a do jisté míry také narativně. Víra je spolehnutí na spolehlivé. Nestačí ani samo spolehnutí, neboť se lze spolehnout také na nespolehlivé, a nestačí ovšem ani samo spolehlivé, pokud se na ně nikdo skutečně nespolehne. Zároveň platí, že tím vsutku spolehlivým není nic, co je dáno, co už je zde jako jsoucí – neboť všechno jsoucí pomíjí („žádné stromy nerostou do nebe „). Tím jedině spolehnutím je to, co teprve přichází. Odtud ona česká tradice, navazující na tradici hebrejskou a sahající po citátech z III. Ezdráše. Tím přicházejícím je „to právě „: a toto „pravé“ přichází v napětí k tomu, co pouze „jest“, co je jen „dané“. A onen prostor mezi „pravým“ a „daným“ je právě prostorem víry, která je „nakloněností k činu“ (Rádl), ale nikoliv k jakémukoli činu, nýbrž k činu nápravy.

09

Zbývá ještě se zmínit o jedné věci, která by mohla vést k nesprávnému chápání právě oné „nápravy“. Komenský např. chápe na některých místech nápravu jako návrat k původnímu stavu věcí. To je ovšem řecká, metafyzická misinterpretace oné velké myšlenky hebrejského původu. Dějinnost myšlení i jednání je vynálezem hebrejským a je nerozlučně spjata s orientací víry. Spočívá jednak v očekávání nových věcí, jednak v účasti na tom novém, svědčícím o příchodu toho pravého do přítomnosti (v křesťanské teologii je tento motiv zároveň vypracován a zároveň do značné míry skryt v myšlence inkarnace). Protože to pravé a jedině spolehlivé nemůže být hledáno uprostřed toho, co je dáno, a to nejenom na zemi, ale ani co je dáno na nebi, neboť nejenom země, ale také nebe bude (perspektivně) „nové“ (viz Apokalypsa), nemůže být „to pravé“ hledáno v minulosti, na počátku, nýbrž na konci, k němuž všechno spěje. Proto také myšlenka, že Bůh všechno stvořil nanejvýš dokonalé, je řecká: přečtěte si začátek Geneze a uvidíte, že nic, skutečně nic nebylo stvořeno jako dokonalé, nýbrž pouze jako dobré, jedině člověk jako velmi dobrý – nikoliv však výborný. Samo řecké pojetí dokonalosti s sebou nese předsudek, že k tomu nelez nic přidat, nýbrž pouze od toho ubrat, tedy to pokazit. Změna znamená pokažení: proto od doby zlatého věku všechno chátrá a upadá do stavů horších a horších.

(pokračování nenalezeno) [pozn. aut.]

[k dokumentu patří ještě následující autorova poznámka:]

Naším cílem nebylo jen povídat o vztahu mezi filosofií a vírou, nýbrž nechat filosofii, aby se tématem víry a také tématem svého vztahu k víře účinně zabývala.